

Zachowania transgresyjne – próba psychologicznego pomiaru

Sławomir Ślaski*
*Instytut Psychologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*

TRANSGRESSIVE BEHAVIORS – AN ATTEMPT OF PSYCHOLOGICAL MEASUREMENT

Abstract. The article presents the Transgression Questionnaire. It is new method for measuring the concept transgressive acts J. Koźmielecki's. The multidimensional scale consists 61 statements which belong to eight scales. The seven scales are transgressions: creative, material, psychological, familial, social, occupational, ethical and one scale – behaviors defense. The questionnaire has high reliability and fairly good validity.

Omawiany kwestionariusz powstał na bazie nowej koncepcji psychologicznej J. Koźmieleckiego – zachowania transgresyjne. Głównym założeniem tej koncepcji jest stwierdzenie, że człowiek jest układem telicznym, dla którego charakterystyczne są zachowania transgresyjne – przekraczanie granic własnych osiągnięć i możliwości (Koźmielecki, 1985).

Samo słowo „transgresja” pochodzi z łaciny – od słowa *transgressio*, co przetłumaczono jako „przejście” – i pojawiło się w geografii na oznaczenie zalewania lądów przez morza i oceany na skutek topnienia lodowca. W *Słowniku Języka Polskiego* definiowane jest „jako przekraczanie norm, zasad i praw, albo oznacza przesunięcie lub przemianę” (Szkiałdź, 1995, s. 486).

W literaturze anglojęzycznej słowo „transgresja” pojawia się najczęściej w naukach prawnych i dotyczy przekraczania różnych norm prawnych. W związku z naruszaniem prawa przez osoby niepełnosprawne umysłowo termin „transgresja” pojawił się również w naukach medycznych – w trzeciej dekadzie XX wieku (Adler, 1927).

* Adres do korespondencji: Sławomir Ślaski, Instytut Psychologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ul. Wóycickiego 1/3, 01-938 Warszawa; e-mail: s.slaski@uksw.edu.pl

W filozofii Foucault (1984) używał terminu „transgresja” w odniesieniu do przekraczania granic władzy, ale rozumianej jako naruszenie relacji między ludźmi, czyli dominowania jednej osoby nad drugą, i wiedzy na ten temat.

Pojęcie transgresji funkcjonuje również w literaturoznawstwie i dotyczy wszelkich zmian w poznaniu, które mogą służyć zdobyciu nowych informacji o świecie lub człowieku i jego przyszłości (Kowalski, 2004, s. 8). W literaturze może być też rozumiane jako przenikanie się gatunków literackich, światów realnych i nierealnych lub powstawanie różnorodnych i nowych struktur słownych. Interesującą typologię dotyczącą przekraczania granic w literaturze przedstawił Kaczmarek (2004), który wyróżnił: transgresję jako metaforę – wyrażającą się poprzez wszelkie animizacje, personifikacje lub metamorfozy; transgresję językową – która przejawiać się może w tworzeniu nowych słów lub słów użytych w różnych kontekstach sytuacyjnych; transgresję jako temat – dotyczącą przekraczania granic w obrębie jednego zagadnienia lub problemu; transgresję jako ideę – która obowiązuje w twórczości, ale może dotyczyć wszelkiej działalności ludzkiej.

W psychologii termin „transgresja” pojawił się w tym samym czasie, co w medycynie – jak wynika z obecnie dostępnych danych źródłowych – a więc w latach trzydziestych XX wieku. Dotyczył naruszania norm kontaktu psychologicznego przez konsultantów wobec pacjentów – zwłaszcza rodziców lub ich dzieci, a chodziło o to, żeby osoba, która konsultuje problemy psychologiczne występujące pomiędzy rodzicem i dzieckiem, zachowała bezstronność i nie opowiadała się za jedną bądź drugą osobą (Müller, 1929).

Podobnie jak Koziński, transgresję – jako rozwój osoby w różnych wymiarach psychologicznych – pojmował wcześniej, chociaż w znacznie węższym zakresie, Maslow (1990). Zauważył on, że w trakcie zaspokojenia potrzeby samorealizacji osoba może przekroczyć swoje dotychczasowe możliwości rozwoju psychologicznego i duchowego. Również Dąbrowski (1979) w swojej teorii dezintegracji pozytywnej wskazuje, że rozwój osoby dokonuje się w wielkim trudzie, ponieważ jednostka dokonuje przekraczania własnego poziomu intelektualnego i emocjonalnego oraz nabywa przy tym nowe zachowania.

Inny uczyony – Bruner (1978) – stwierdził na podstawie badań eksperymentalnych, że w procesach percepcji rzeczywistości następuje aktywne konstruowanie nowych pojęć, a rozwój poznawczy każdej jednostki następuje w sposób nie tylko ilościowy, lecz także jakościowy.

Na uwagę zasługują wzmianki o przekraczaniu własnych możliwości w poglądach Fromma (1996), który już w połowie lat pięćdziesiątych XX wieku zauważył, że każda jednostka w miarę możliwości próbuje przekroczyć świat przypadkowości w swoim życiu. Takie zmaganie się z przypadkowością pozwala osobie twórczo kształtować swoje życie w różnych sferach działalności. Jednak ten psychoanalityk i myśliciel spostrzegł również akty przekraczania swoich możliwości w sensie negatywnym. Takim przejawem transgresji negatywnej jest niszczenie swojego życia (poprzez samookaleczanie lub popełnienie samobójstwa) oraz zjawisko konsumeryzmu, które objawia się tym, że osoba – ciągle poddawana presji ze strony społeczeństwa, by nabywać coraz to

nowsze towary – kupuje coraz więcej, coraz więcej też konsumuje, czemu towarzyszy przyjemność, ale czasami też uczucie pustki.

Interesującą propozycję rodzajów transgresji intelektualnej przedstawił Nosal (1986), który wyróżnił cztery jej rodzaje: transgresja „niewidoczności” – przekraczanie granic niewidoczności dotyczy zjawisk, których dotychczas bez odpowiedniego sprzętu nie mogliśmy poznać, np. mikroskop lub tomograf komputerowy; transgresja „unikalności” – przekraczanie granic unikalności dotyczy poszukiwania wspólnej płaszczyzny w wyjaśnianiu różnorodnych zjawisk z różnych dziedzin nauki, np. fizyki i nauk społecznych; transgresja „konstrukcyjności” – przekraczanie granic w zastosowaniu wszelkiej wiedzy teoretycznej do rozwiązań technicznych mogących służyć każdej jednostce, np. różne wynalazki; transgresja „poznawalności” – przekraczanie granic w jednoczesnym poznaniu i zrozumieniu otaczającego świata, np. twórczość artystyczna.

Jednocześnie Nosal proponuje wyjaśnienie działań transgresyjnych głównie poprzez mechanizm motywacji „żagla” – w przeciwieństwie do motywacji hubrystycznej, jak u Kozieleckiego. W dużym skrócie mechanizm „żagla” polega na tym, że w trakcie naszych celowych działań podwyższamy sobie prawdopodobieństwo osiągnięcia wyniku i towarzyszy temu przesunięcie afektywne, czyli dominują pozytywne emocje. Taki dodatni bilans emocjonalny sprawia, że dążymy do ustanowionego celu, pomimo wielu przeszkód tkwiących w nas samych lub w otaczającej rzeczywistości.

W trakcie tworzenia swej koncepcji, w ciągu kilkunastu lat Kozielecki (2001) zastosował różnorakie kryteria działań transgresyjnych. Spowodowało to, że podział ten nie jest zbyt ostry, ponieważ jeden rodzaj transgresji może przynależeć do kilku typologii, np. transgresja osobista i materialna albo społeczna i symboliczna. Może na przykład zaistnieć fakt przekroczenia granic własnych możliwości (transgresja osobista) i wynalezienia nowej rzeczy (transgresja materialna) albo może zaistnieć sytuacja, w której jednostka zrobiła coś nowego – dzieło sztuki (transgresja symboliczna) – i zarazem było to nowe spojrzenie na stary problem społeczny (transgresja społeczna). Mimo tych problemów można wyróżnić cztery podstawowe rodzaje transgresji:

(1) transgresja materialna („ku rzeczom”) – dotyczy poszerzania granic terytorialnych, zwiększenia produkcji materialnej lub wynalazków technicznych ułatwiających życie ludzi;

(2) transgresja społeczna („ku innym”), często zwana też interpersonalną – dotyczy zachowań prospołecznych, ale może też odnosić się tylko do zwiększenia władzy nad innymi osobami;

(3) transgresja symboliczna („ku symbolom”) – polega na tworzeniu nowej wiedzy w różnych dziedzinach, np. nauce czy sztuce;

(4) transgresja własnego Ja („ku sobie”) – dotyczy wszelkiego samorozwoju danej jednostki (Kozielecki, 1987).

Oprócz powyższego podziału Kozielecki (2001) wyróżnił także jeszcze inne rodzaje transgresji: osobistą i historyczną, ekspansywną i twórczą, a także

konstruktywną i destrukcyjną. Poza tym wskazuje na zachowania przeciwne transgresji – zachowania ochronne.

Transgresja osobista obejmuje wszystkie te działania, które są nowe i ważne z punktu widzenia jednostki (np. samodzielna naprawa samochodu przez osobę, która nie była mechanikiem), natomiast transgresja historyczna odnosi się do działań, które mają wymiar historyczny, czyli były nowe, dotychczas nie odkryte i mają znaczenie dla wielu ludzi, np. odkrycia geograficzne.

Transgresja ekspansywna dotyczy poszerzania przez osobę swojego terytorium i kontroli nad naturą (np. walka o wolność), natomiast transgresja twórcza wiąże się z odkrywaniem nieznanych do tej pory dziedzin życia (np. prawa dziedziczenia gatunku).

Transgresje, w których za kryterium przyjęto czyjeś dobro, można podzielić na konstruktywne lub destruktywne. Działania służące innej osobie lub grupie to transgresje konstruktywne (np. odkrycie Ameryki), działania niszczące inną osobę lub grupę to transgresje destruktywne (np. niszczenie środowiska naturalnego). Można wyróżnić jeszcze swoistą transgresję autodestruktywną – skoncentrowanie tylko na sobie, swojej osobowości (np. samookaleczenia lub egoizm).

Specyficzną formą transgresji jest emergencja, która polega na spontanicznym, opartym na własnej dynamice, powstawaniu nowych właściwości w danym systemie (np. psychoterapia grupowa).

Inne zachowania osoby wyróżnione w koncepcji Kozieleckiego (2001) to działania ochronne (zachowawcze), opisane jako czynności codzienne i rutynowe pozwalające utrzymać organizm w równowadze (np. zdrowie, bezpieczeństwo osobiste, materialne). W ramach tych działań można wyróżnić jeszcze czynności zapobiegające utracie potrzebnych dóbr (np. utrzymanie obecnej sytuacji materialnej), a także czynności, których celem jest usunięcie aktualnego deficytu wartości (np. poszukiwanie pracy, by osiągnąć dobra materialne).

Główną siłą napędową zachowań transgresyjnych jest motywacja hubrystyczna, choć motywacja poznawcza także odgrywa ważną rolę, zwłaszcza w przypadku transgresji twórczych. W początkowej wersji koncepcji Kozieleckiego motywacja hubrystyczna oznacza dążenie do potwierdzania i wzrostu własnego Ja – co znane jest w psychologii poznawczej pod nazwą motywu autowaloryzacji. Później Kozielecki (1984, 2004) doprecyzowuje to pojęcie i wyjaśnia, że motywacja ta jest w dużym stopniu nasycona egoizmem, ma przede wszystkim charakter hedonistyczny, czyli służy intensyfikowaniu przyjemności, i towarzyszy jej bardzo głębokie przeżywanie uczuć, głównie pozytywnych, ale czasami też negatywnych. Motywację hubrystyczną napędza prawo wzrostu, czyli przekroczenie na przykład osobistych czy społecznych granic jest zachętą do dalszych wysiłków w zdobywaniu nowych celów.

Wydaje się, że koncepcja zachowań przekraczania własnych możliwości korzysta z dorobku psychologii poznawczej i humanistycznej, uwzględniając takie pojęcia, jak cel, antycypacja, wolność lub samoświadomość, i w ramach psychologii poznawczej objaśnia funkcjonowanie jednostki w procesach transgresyjnych. Natomiast w ramach psychologii humanistycznej uwzględniony

jest wątek osobisty biorący udział w zjawisku przekraczania własnych możliwości. W wielu podstawowych tezach koncepcja działań transgresyjnych jest także zbieżna z założeniami psychologii humanistycznej i poznawczej, choćby w takich kwestiach, jak zmienność natury ludzkiej, rozwój wewnętrzny osoby lub niepowtarzalność każdej jednostki. Uwzględnienie sfery poznawczej i podkreślanie wątku indywidualnego to główne źródła powstawania zachowań transgresyjnych, ale zaczerpnięte z psychologicznych teorii Bandury i Maslowa.

Trzeba jednak mocno podkreślić, że autor koncepcji przekraczania własnych możliwości, korzystając z dorobku swoich poprzedników, wprowadził do rozważań o ludzkiej naturze oryginalny konstrukt psychologiczny – działania transgresyjne. Pod tym względem koncepcja ta wyprzedziła inne teorie motywacji, np. Elliota (1999) (wprowadzającą pojęcie indywidualnej normy odniesienia lub później – terminu „sfera intraindywidualna”).

Zasługą autora i koncepcji działań transgresyjnych jest też wyróżnienie nowego wymiaru psychologicznego w motywacji ludzkiej, a mianowicie potrzeby hubrystycznej. Wspomniany konstrukt różni się od innych rodzajów motywacji tym, że ma charakter egoistyczny i hedonistyczny, a także stanowi główną siłę napędową działań zmierzających do przekraczania własnych możliwości.

Podsumowując można powiedzieć, że obecnie koncepcja zachowań transgresyjnych jest najbardziej zaawansowana metodologicznie w opisywaniu przekraczania ludzkich możliwości w wymiarze indywidualnym lub społecznym. Z tego względu podjęto próbę zoperacjonalizowania tego wymiaru psychologicznego i umiejscowienia go pośród innych sfer ludzkiego funkcjonowania.

Na bazie tej koncepcji – przedstawionej tutaj w dużym skrócie – zaproponowano definicję operacyjną zachowań transgresyjnych pozytywnych i negatywnych oraz zachowań ochronnych, według której skonstruowano odpowiednie narzędzie psychologiczne do ich pomiaru. Podjęto również próbę ustalenia współwystępowania zachowań transgresyjnych z innymi wymiarami osobowości.

Warto jeszcze wspomnieć, że na gruncie polskim były już próby operacjonalizacji konstruktów zachowań transgresyjnych, m.in. prowadzone przez Studenskiego (2006), ale wychodziły one z innych założeń metodologicznych niż przedstawiane w niniejszym artykule. Wspomniany autor zoperacjonalizował transgresję jako jeden wymiar, który charakteryzuje osoby lubiące wyzwania, zmiany i realizujące praktyczne cele w swoim życiu. Zatem prezentowane w tym artykule ujęcie zachowań transgresyjnych jest szersze nie tylko od propozycji Studenskiego (2006) (jeden wymiar), ale również bogatsze od propozycji Kozieleckiego (2001, 2004) (cztery wymiary), ponieważ proponuje siedem sfer przekraczania własnych możliwości, które można zmierzyć. Poza tym udało się wyróżnić – zgodnie z koncepcją Kozieleckiego – transgresję na poziomie osobistym i obiektywnym. Poziom obiektywny dotyczy transgresji twórczej i jest zbliżony treściowo do pojęcia twórczości, zaś poziom osobisty odnosi się do przekraczania możliwości w swoim prywatnym życiu bez oglądania się na osiągnięcia innych ludzi.

Prezentowany artykuł jest więc próbą przedstawienia nowego narzędzia psychologicznego, służącego do pomiaru wielowymiarowego zjawiska, jakim są zachowania transgresyjne i ochronne.

KONSTRUKCJA KWESTIONARIUSZA

Budowę kwestionariusza rozpoczęto zgodnie z zasadami konstrukcji testów według Brzezińskiego (1980) i Hornowskiej (2003). Sformułowano kategorię zachowań transgresyjnych konstruktywnych i destruktywnych oraz kategorię zachowań ochronnych. Zachowania transgresyjne pozytywne to: wychodzące poza ograniczenia stawiane przez problem, nastawione na zmianę rzeczywistości, spontaniczne i nowe dla jednostki, świadome przekraczanie swoich możliwości i dokonań. Zachowania transgresyjne destruktywne to: świadome przekraczanie swoich granic w sferze destrukcji lub autodestrukcji, które zagrażają dobrobytowi i dobrostanowi człowieka, mogą być źródłem cierpienia dla siebie lub innych oraz mogą niszczyć dorobek kulturowy ludzkości. Natomiast zachowania ochronne to: powszechne, codzienne lub rutynowe, mające na celu przywrócenie równowagi organizmu, konieczne, by przystosować się do środowiska, wyznaczone przez otoczenie, którym może towarzyszyć monotonia i nuda.

Na podstawie badań nad jakością życia Campbella (1976) i Derbisa (2000), a także opierając się na własnych refleksjach, określono następnie obszary manifestacji zachowań transgresyjnych: psychologiczny, twórczości, materialny, etyczny, zawodowy, rodzinny, społeczny, fizyczny. Jeśli chodzi o zachowania transgresyjne destruktywne i zachowania ochronne, uznano, że mogą one przejawiać się we wszystkich wymienionych obszarach.

Ze względu na odpowiednie zróżnicowanie odpowiedzi na pozycje testowe, przyjęto zamknięty format pozycji testowych: 0 – całkowita nietrafność; 1 – mała trafność; 2 – średnia trafność; 3 – znaczna trafność; 4 – całkowita trafność. Następnie wygenerowano 180 pozycji testowych, tak by było ich co najmniej 50% więcej w stosunku do planowanego testu. Dla każdego rodzaju transgresji i zachowań ochronnych utworzono około 15-20 pozycji, możliwie najlepiej opisujących daną kategorię zachowań, wzorując się na opisie tych działań w koncepcji Kozieleckiego (2001). Twierdzenia sprawdzono pod względem językowym za pomocą kompetentnej osoby; część twierdzeń poprawiono, część odrzucono.

Następnie sędziowie kompetentni – pracownicy naukowcy w zakresie psychologii lub uczestnicy seminarium doktoranckiego z psychologii albo osoby zajmujące się praktycznie psychologią, oszacowali trafność budowanego kwestionariusza. W wyniku oceny trafności treściowej pozostało 131 pozycji testowych o najwyższych ocenach wystawionych przez sędziów kompetentnych. Za pomocą tej wersji kwestionariusza przeprowadzono badanie pilotażowe na populacji 235 osób (136 kobiet i 99 mężczyzn) w wieku 20-48 lat, mających przynajmniej średnie wykształcenie.

WYNIKI

Moc dyskryminacyjną poszczególnych pozycji testowych obliczono za pomocą współczynnika korelacji pozycja-skala i wybrano najlepsze pozycje testowe – o wartości co najmniej 0,40. Odrzucono wszystkie pozycje ze skali transgresja destruktywna i transgresja fizyczna ze względu zbyt niską moc dyskryminacyjną pozycji testowych.

Tabela 1.

Wyniki otrzymane w podskali transgresja społeczna

Numer pozycji	Średnia	Korelacja pozycja-skala	α Cronbacha
P2	27,36	0,33	0,82
P13	28,69	0,51	0,80
P25	28,37	0,57	0,80
P34	27,19	0,37	0,81
P44	27,00	0,27	0,82
P56	27,68	0,42	0,81
P70	27,34	0,46	0,81
P84	27,42	0,49	0,81
P93	28,82	0,51	0,80
P100	27,45	0,39	0,81
P103	27,51	0,57	0,80
P112	27,29	0,25	0,82
P118	28,35	0,59	0,80
P125	27,81	0,51	0,80

Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla podskali transgresja społeczna wynosi 0,82.

Tabela 2.

Wyniki otrzymane w podskali transgresja rodzinna

Numer pozycji	Średnia	Korelacja pozycja-skala	α Cronbacha
P1	25,45	0,45	0,75
P12	24,49	0,39	0,76
P22	24,57	0,44	0,75
P33	24,29	0,46	0,75
P43	24,87	0,49	0,75
P53	24,52	0,54	0,74
P66	24,39	0,39	0,76
P74	25,41	0,53	0,74
P82	24,97	0,27	0,77
P91	25,02	0,15	0,79
P102	25,00	0,59	0,73

Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla podskali transgresja rodzinna wynosi 0,77.

Tabela 3.**Wyniki otrzymane w podskali transgresja psychiczna**

Numer pozycji	Średnia	Korelacja pozycja-skala	α Cronbacha
P3	34,15	0,39	0,79
P9	33,93	0,53	0,78
P19	34,34	0,42	0,79
P30	33,74	0,28	0,80
P40	34,58	0,38	0,79
P50	33,68	0,51	0,78
P63	33,84	0,54	0,78
P79	34,24	0,44	0,79
P88	33,72	0,19	0,83
P92	34,42	0,34	0,79
P104	34,48	0,46	0,78
P109	34,11	0,52	0,78
P115	33,91	0,51	0,79
P120	34,15	0,42	0,78
P128	34,06	0,51	0,79
P131	34,45	0,41	0,79

Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla podskali transgresja psychiczna wynosi 0,80.

Tabela 4.**Wyniki otrzymane w podskali transgresja etyczna**

Numer pozycji	Średnia	Korelacja pozycja-skala	α Cronbacha
P4	27,06	0,45	0,73
P14	27,15	0,57	0,72
P23	27,05	0,48	0,73
P36	26,36	0,06	0,80
P45	26,87	0,61	0,72
P57	26,98	0,24	0,78
P71	26,85	0,44	0,73
P75	27,12	0,43	0,73
P85	27,04	0,65	0,71
P94	27,29	0,50	0,71
P101	27,17	0,50	0,73
P105	27,61	0,50	0,73

Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla podskali transgresja duchowa wynosi 0,75.

Tabela 5.

Wyniki otrzymane w podskali transgresja zawodowa

Numer pozycji	Średnia	Korelacja pozycja-skala	α Cronbacha
P6	29,31	0,51	0,81
P16	28,78	0,66	0,79
P27	28,89	0,57	0,80
P35	27,79	0,59	0,80
P47	29,00	0,39	0,81
P59	29,82	0,24	0,83
P73	29,80	0,20	0,84
P87	29,51	0,47	0,81
P96	28,98	0,69	0,79
P111	29,18	0,68	0,81
P114	29,39	0,50	0,81
P122	28,71	0,43	0,81

Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla podskali transgresja zawodowa wynosi 0,82.

Tabela 6.

Wyniki otrzymane w podskali transgresja twórcza

Numer pozycji	Średnia	Korelacja pozycja-skala	α Cronbacha
P5	34,72	0,38	0,86
P15	34,33	0,27	0,86
P26	35,02	0,60	0,84
P37	34,45	0,58	0,85
P46	34,92	0,47	0,85
P58	34,87	0,48	0,85
P72	34,88	0,48	0,85
P76	34,82	0,61	0,84
P86	34,72	0,73	0,84
P95	34,75	0,60	0,84
P107	35,17	0,28	0,86
P110	34,47	0,47	0,85
P113	34,79	0,54	0,85
P121	35,47	0,56	0,85
P126	35,11	0,50	0,85

Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla podskali transgresja twórcza wynosi 0,86.

Tabela 7.

Wyniki otrzymane w podskali transgresja materialna

Numer pozycji	Średnia	Korelacja pozycja-skala	α Cronbacha
P7	17,46	0,48	0,79
P18	17,15	0,45	0,79
P29	17,49	0,36	0,80
P39	17,65	0,52	0,78
P49	18,03	0,54	0,78
P61	18,50	0,59	0,77
P69	17,41	0,62	0,77
P78	18,22	0,44	0,79
P83	17,29	0,51	0,78

Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla podskali transgresja materialna wynosi 0,82.

Tabela 8.

Wyniki otrzymane w podskali zachowania ochronne

Numer pozycji	Średnia	Korelacja pozycja-skala	α Cronbacha
P11	20,42	0,70	0,78
P21	20,41	0,74	0,77
P32	18,91	0,08	0,82
P42	20,06	0,33	0,81
P52	20,00	0,27	0,81
P55	20,51	0,67	0,78
P62	19,57	0,40	0,80
P81	20,37	0,72	0,77
P90	20,56	0,21	0,82
P98	20,47	0,68	0,78
P117	20,56	0,29	0,82
P124	20,42	0,70	0,78
P133	20,00	0,05	0,83

Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla podskali zachowania ochronne wynosi 0,81.

Następnym krokiem było obliczenie rzetelności testu, mierzonej współczynnikiem α Cronbacha. Wyniósł on dla poszczególnych podskal od 0,75 do 0,86 (tab. 1-8). Zbadano też trafność teoretyczną testu – za pomocą analizy czynnikowej z rotacją Oblimin dla 7, 8 i 9 czynników¹. Analiza potwierdziła istnienie ośmiu czynników (tab. 9). Wartości własne wyodrębnionych czynni-

¹ Serdecznie dziękuję Pani Profesor Elżbiecie Aranowskiej oraz Panu Profesorowi Andrzejowi Strzałeckiemu za konsultacje w zakresie stosowania w psychologii analizy czynnikowej.

ków i procent wyjaśnianej wariancji są się następujące: czynnik I – 18,17 (18,7%), czynnik II – 6,44 (6,6%), czynnik III – 5,72 (5,9%), czynnik IV – 4,41 (4,5%), czynnik V – 3,22 (3,3%), czynnik VI – 2,76 (2,8%), czynnik VII – 2,6 (2,7%), czynnik VIII – 2,44 (2,5%). Łącznie wszystkie czynniki wyjaśniały 47,2% wariancji całkowitej (nazwy poszczególnych czynników: transgresja twórcza, zachowania ochronne, transgresja zawodowa, transgresja rodzinna, transgresja społeczna, transgresja materialna, transgresja psychologiczna i transgresja etyczna – por. tab. 9).

Tabela 9.

Analiza czynnikowa z rotacją ukośną

Nr pytania	Czynnik 1 t	Czynnik 2 o	Czynnik 3 z	Czynnik 4 r	Czynnik 5 s	Czynnik 6 m	Czynnik 7 p	Czynnik 8 e
P1				0,71				
P2					0,35			
P3							0,58	
P4								0,36
P5	0,36							
P6			0,41					
P7						0,39		
P9							0,71	
P11		0,81						
P12				0,72				
P13					0,54			
P14								0,42
P15	0,35							
P16			0,63					
P18						0,53		
P19							0,46	
P21		0,77						
P22				0,43				
P23								0,35
P25					0,63			
P26	0,48							
P27			0,56					
P30							0,39	
P33						0,58		
P35			0,51					
P37	0,46							
P39						0,42		
P43				0,39				
P44					0,38			
P45								0,45
P49						0,49		
P50							0,50	
P53				0,50				
P55		0,85						
P56					0,56			
P58	0,45							

P59			0,38					
P61						0,65		
P62		0,53						
P63							0,41	
P66					0,35			
P69						0,58		
P71								0,35
P72	0,36							
P73			0,36					
P74				0,59				
P76	0,55							
P78						0,50		
P81		0,71						
P82				0,42				
P83						0,37		
P84					0,39			
P85								0,47
P86	0,54							
P87			0,49					
P92							0,40	
P93					0,55			
P95	0,46							
P96			0,54					
P98		0,68						
P99				0,86				
P100					0,44			
P101								0,48
P102				0,84				
P103					0,49			
P104							0,36	
P105								0,49
P109	0,46							
P110	0,58							
P111			0,65					
P112					0,49			
P113	0,43							
P114			0,45					
P115							0,44	
P118					0,69			
P122			0,62					
P124		0,87						
P126	0,36							
P128							0,39	
P131							0,40	

t – transgresja twórcza, o – zachowania ochronne, z – transgresja zawodowa, r – transgresja rodzinna, s – transgresja społeczna, m – transgresja materialna, p – transgresja psychologiczna, d – transgresja etyczna

Do poszczególnych podskal zakwalifikowano następującą liczbę stwierdzeń: transgresja twórcza – 8, transgresja psychologiczna – 8, transgresja etyczna – 7, transgresja społeczna – 7, zachowania ochronne – 7, transgresja materialna – 8, transgresja rodzinna – 8, transgresja zawodowa – 8. Razem

w skład opracowywanego kwestionariusza weszło 61 stwierdzeń. (Część listy stwierdzeń zob. Aneks. Pytania ułożono w sposób losowy, z wyjątkiem zasady, by dwa itemy z tej samej podskali nie występowały obok siebie).

W trakcie badań uzyskano także dane pozwalające oszacować trafność teoretyczną zbieżną omawianego kwestionariusza. Wykorzystano w tym celu skale do oceny innych konstruktów psychologicznych, pozostających w świetle badań empirycznych w istotnych relacjach z zachowaniami transgresyjnymi. Wraz z zachowaniami transgresyjnymi zbadano zatem: religijność personalną (SRP) – Jaworski (1989); samoświadomość (OZ) – Zaborowski (1989); nastrój (POMS) – w adaptacji Dudka i Koniarka (1987); samoocenę (ISSU) – Jastrzębski (2004).

Tabela 10.
Wartości współczynników korelacji r Pearsona między zachowaniami transgresyjnymi i ochronnymi a miarami kryterialnymi

Nazwa zmiennej	Transgresja twórcza	Zachowania ochronne	Transgresja zawodowa	Transgresja rodzinna	Transgresja społeczna	Transgresja materialna	Transgresja psychologiczna	Transgresja etyczna
Moralność (SRP)								0,44***
Samoświadomość refleksyjna (OZ)	0,46***				0,35**			
Samoświadomość obronna (OZ)		0,54***						
Samoświadomość zewnętrzna (OZ)					0,43***			
Samoświadomość osobowa (OZ)	0,36***						0,48***	
Depresja i przygnębienie (POMS)		0,47***						
Aktywność i wigor (POMS)	0,56***					0,39***	0,55***	
Napięcie i niepokój (POMS)	0,35**	0,54***						
Zrównoważenie emocjonalne (ISSU)			0,46***					0,66***
Aktywność interpersonalna i zadaniowa (ISSU)				0,41***				

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$ (test jednostronny)

Otrzymany obraz relacji między zmiennymi (tab. 10) był raczej zgodny z oczekiwaniami. Wymiar transgresja twórcza współwystępuje z samoświadomością refleksyjną ($r = 0,46, p < 0,001$), z samoświadomością osobową ($r = 0,36, p < 0,01$), z aktywnością i wigorem ($r = 0,56, p < 0,001$) oraz napięciem i niepokojem ($r = 0,35, p < 0,01$). Natomiast wymiar zachowania ochronne koreluje dodatnio z wymiarami: samoświadomość obronna ($r = 0,54, p < 0,001$), depresja i przygnębienie ($r = 0,47, p < 0,001$) oraz napięcie i niepokój ($r = 0,54, p < 0,001$). Zmienna transgresja zawodowa koreluje tylko ze zrównoważeniem emocjonalnym ($r = 0,46, p < 0,001$), natomiast wymiar transgresja rodzinna współwystępuje tylko z aktywnością interpersonalną i zadaniową ($r = 0,41, p < 0,001$). Wymiar transgresja społeczna koreluje dodatnio ze zmiennymi psychologicznymi: samoświadomość refleksyjna ($r = 0,35, p < 0,01$) i samoświadomość zewnętrzna ($r = 0,43, p < 0,001$). Następny wymiar – transgresja materialna – koreluje tylko z aktywnością i wigorem ($r = 0,35, p < 0,01$). Zmienna transgresja psychologiczna współwystępuje z samoświadomością osobową ($r = 0,48, p < 0,001$) oraz aktywnością i wigorem ($r = 0,55, p < 0,001$). Ostatni z wyróżnionych wymiarów – transgresja etyczna – współwystępuje z religijnością personalną ($r = 0,44, p < 0,001$) i zrównoważeniem emocjonalnym ($r = 0,66, p < 0,001$).

Podsumowując można stwierdzić, że Lista Zachowań – „LiZa” (na razie przyjęto taką nazwę kwestionariusza) – to w znacznej części udana próba operacjonalizacji zachowań transgresyjnych. Uzyskano potwierdzenie siedmiu rodzajów zachowań przekraczających własne możliwości i jedną kategorię zachowań ochronnych. Przedstawiany kwestionariusz powinien być jednak poddany dalszym badaniom empirycznym w celu uzyskania optymalnej struktury tego konstruktu psychologicznego – definiowana wcześniej transgresja destruktywna i fizyczna wymaga lepszej operacjonalizacji tych wymiarów psychologicznych funkcjonowania jednostki.

BIBLIOGRAFIA

- Adler, H. M. (1927). Biological and pathological aspects of behavior disorders. *American Journal of Psychiatry*, 7, 507-515.
- Bruner, J. S. (1978). *Poza dostarczone informacje*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Brzeziński, J. (1980). *Elementy metodologii badań psychologicznych*. Warszawa: PWN.
- Campbell, A. (1976). Subjective measures of well-being. *American Psychologist*, 31, 117-124.
- Dąbrowski, K. (1979). *Dezintegracja pozytywna*. Warszawa: PIW.
- Derbis, R. (2000). *Doświadczenie codzienności*. Częstochowa: WSP.
- Dudek, B., Koniarek, J. (1987). Adaptacja testu D. M. McNaira, M. Lorra, L. F. Dropplemana (POMS). *Przegląd Psychologiczny*, 3, 753-760.
- Elliot, A. J. (1999). Approach and avoidance motivation and achievement goals. *Educational Psychologist*, 3, 169-189.

- Foucault, M. (1984). Przedmowa do transgresji. [W:] M. Janion, S. Rosiek (red.), *Osoby. Transgresje 3* (s. 300-323). Gdańsk: Wyd. Morskie.
- Fromm, E. (1996). *Zdrowe społeczeństwo*. Warszawa: PIW.
- Hornowska, E. (2003). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Scholar.
- Jastrzębski, J. (2004). *Inwentarz samowiedzy społecznie użytecznej (ISSU)* (mps).
- Jaworski, R. (1989). *Psychologiczne uwarunkowania religijności personalnej*. Lublin: KUL.
- Kaczmarek, M. (2004). Pogranicza i transgresje w twórczości Henryka Bardijewskiego. [W:] P. Kowalski, M. Sztandara (red.), *O granicach i ich przekraczaniu* (s. 215-224). Opole: WUO.
- Kowalski, P. (2004). Wędrowanie i poszukiwanie, czyli przekraczanie granic. [W:] P. Kowalski, M. Sztandara (red.), *O granicach i ich przekraczaniu* (s. 7-12). Opole: WUO.
- Kozielecki, J. (1984). Potrzeba hubrystyczna a działanie transgresyjne. *Przegląd Psychologiczny*, 2, 321-337.
- Kozielecki, J. (1985). Zarys koncepcji transgresyjnej człowieka. *Studia Socjologiczne*, 3-4, 109-128.
- Kozielecki, J. (1987). *Koncepcja transgresyjna człowieka*. Warszawa: PWN.
- Kozielecki, J. (2001). *Psychotransgresjonizm*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Kozielecki, J. (2004). *Spółeczeństwo transgresyjne. Szansa i ryzyko*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Maslow, A. H. (1990). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: PAX.
- Müller, A. (1929). Kunstfehler in der Beratungstechnik. *Internationale Zeitschrift für Individual Psychologie*, 7, 204-206.
- Nosal, C. S. (1986). Mózg, prawdopodobieństwo i transgresja. *Studia Filozoficzne*. 244, 3, 17-27.
- Studenski, R. (2006). Skłonność do ryzyka a zachowania transgresyjne. [W:] M. Goszczyńska, R. Studenski (red.), *Psychologia zachowań ryzykownych* (s. 128-142). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Szkiładź, H. (1995). Transgresja. [W:] M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego PWN* (t. 3, s. 486). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zaborowski, Z. (1989). *Psychospołeczne problemy samoświadomości*. Warszawa: PWN.

ANEKS

Lista Zachowań (część)

Przedstawiona poniżej lista stwierdzeń dotyczy Twojego zachowania w różnych sytuacjach życiowych. Wypełnij ją najlepiej, jak potrafisz. Odpowiedzi na podobne stwierdzenia nie muszą być zgodne. Ważne, aby były szczere, co pomoże nam w opisie poglądów różnych osób. Proszę więc ocenić, w jakim stopniu poszczególne stwierdzenia opisują Ciebie najtrafniej, używając następującej skali:

Proszę podać swój wiek....., płeć....., wykształcenie..... i zawód.....

0 – oznacza całkowitą nietrafność; **1** – oznacza małą trafność; **2** – oznacza średnią trafność; **3** – oznacza dużą trafność; **4** – oznacza całkowitą trafność.

1. Zdarza mi się udoskonalać różne rzeczy	0 1 2 3 4
2. Często przezwyciężam swoje złe nawyki	0 1 2 3 4
3. Nawet gdy wymaga to ode mnie wysiłku, zwykle udaje mi się przestrzegać zasad Dekalogu	0 1 2 3 4
4. W sprawach społecznych często walczę o straconą, lecz słuszną sprawę	0 1 2 3 4
5. Nie mam wygórowanych ambicji, wolę życie spokojne	0 1 2 3 4
6. W sprawach finansowych świadomie ponoszę ryzyko	0 1 2 3 4
7. Nawet gdy sprawia mi to trudność, pokonuję różne problemy życiowe razem z moim współmałżonkiem (partnerem)	0 1 2 3 4
8. Stawiam sobie coraz wyższe wymagania moralne	0 1 2 3 4
9. Ciągłe doskonałe sposoby rozwiązywania problemów w mojej pracy	0 1 2 3 4
10. Zgadzam się na duży wysiłek, gdy widzę szansę na duży zysk	0 1 2 3 4
11. Jest to dla mnie trudne, ale coraz częściej dokonuję zmian w swoim życiu	0 1 2 3 4
12. Szybko podejmuję działania, by przywrócić własne dobre samopoczucie	0 1 2 3 4
13. Problemy rodzinne mobilizują mnie do poszukiwania nowych ich rozwiązań	0 1 2 3 4
14. Staram się przełamywać stereotypy społeczne	0 1 2 3 4
15. Udaje mi się wiele rozwiązań jeszcze poprawić	0 1 2 3 4
16. Osiągnąłem dobrą pozycję materialną dzięki wielu poświęceniom	0 1 2 3 4
17. Staram się ulepszać moje relacje z współmałżonkiem (partnerem życiowym)	0 1 2 3 4
18. Moje ideały życiowe są dla mnie inspiracją do nowych zachowań	0 1 2 3 4
19. Mimo ograniczeń, często udaje mi się pokonać różne trudności zawodowe	0 1 2 3 4
20. Rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin wiedzy jest dla mnie wyzwaniem	0 1 2 3 4
21. W osiągnięciu zysków nie zrażają mnie przeciwności	0 1 2 3 4
22. W pracy zawodowej wykonuję wyłącznie tylko to, co do mnie należy	0 1 2 3 4
23. Często podejmuję śmiałe decyzje w wychowaniu moich dzieci	0 1 2 3 4
24. Urzeczywistnianie wartości moralnych pozwala mi przekraczać siebie	0 1 2 3 4
25. Ciągłe udoskonalam siebie	0 1 2 3 4
26. Lubię w pracy rywalizować z innymi ludźmi	0 1 2 3 4